

K výsledkům stavebně historického průzkumu Novoměstské radnice v Praze

JAN JAKUB OUTFATA

Národní kulturní památka Novoměstská radnice svou obnovenou renesanční fasádou a výrazným tělesem věže představuje jednu ze základních pohledových a urbanistických dominant prostoru Karlova náměstí. Je zároveň místem, které je spojeno s počátkem husitského revolučního hnutí v Praze a i ve svém pozdějším vývoji se stala svědkem řady událostí spojených s pokrokovými tradicemi našeho národa.

Již v roce 1412 v době bouří a protestů pražského lidu proti prodávání odpustků se jedno z protestních shromáždění konalo před Novoměstskou radnicí. Na pranýři před radnicí byly tehdy spáleny napodobeniny odpustků.

V roce 1419 tu došlo k památné první pražské defenestraci. Dne 30. července toho roku vedl Jan Želivský procesí pražského lidu z kostela u Panny Marie Sněžné k Novoměstské radnici, aby zde žádal propuštění vězněných přívrženců husitského hnutí. Z radnice byl na zástup hozen kámen a na to lid reagoval ozbrojeným útokem na radnici. Nenávidění konšelé, nedávno předtím dosazení Václavem IV., byli svrženi z oken na zbraně zástupu. Proti zástupu byla vyslána královská jízda, ta ale nezasáhla. Želivského strana pak obsadila radnici a ke správě města byli zvoleni čtyři hejtmané. Brzy pak byli zvoleni noví konšelé a král Václav IV. jejich volbu přijal. Podle některých pramenů (Vavřínek z Březové, Bartošek z Drahenic) se tu poprvé postavil do čela husitského lidu Jan Žižka z Trocnova.

K defenestraci konšelů pak došlo na Novoměstské radnici ještě jednou, a to v roce 1483. Rozpory mezi chudšími městskými vrstvami a patriciátem vyústily tehdy v napadení řady klášterů a také byly tehdy dobyty radnice Starého i Nového Města pražského.

Koncem 17. století zde byli vězněni Chodové s Janem Sladkým-Kozinou, kteří byli odtud odvezeni k popravě do Plzně.

Po zrušení řady pražských radnic a v souvislosti se sjednocením pražského magistrátu za Josefa II. (1784) byla budova Novoměstské radnice určena pro účely soudní a vězeňské (1806) a v průběhu 19. století upravena. Pak zde byli v roce 1848 vězněni revolucionáři a v šedesátých a sedmdesátých letech pracovníci českého národního i dělnického hnutí, mezi nimi i účastníci schůze ve Žlutém domku, která byla ustavující konferencí československých sociálních demokratů. V roce 1879 se zde konal proces se šestnácti účastníky Břevnovského sjezdu sociálně demokratické strany. Nejvíce politických vězňů zde pak bylo v letech 1881 a 1882. Tehdy vydávali vlastní satirický časopis řízený Josefem Boleslavem Peckou a ilustrovaný Norbertem Zoulou, který tu složil „Žalárnickou“: „Zapějme si píseň, bratři...“. V ro-

ce 1883 se tady poprvé zpívala „Píseň práce“, jejíž německý text přeložil zde vězněný horník František Hlaváček. V Novoměstské radnici byli vězněni také první zatčení z generální stávky v roce 1920. Tehdy se věznici posměšně říkalo „lidový dům na Karláku“.

Novoměstská radnice, její historie i stavební vývoj ve světle historických pramenů byly již několikrát předmětem specializovaných studií a článků.¹ Nechceme tu opakovat fakta a výsledky, k nimž došly již dřívější práce. Naším cílem je navázat na tyto výsledky v souvislosti s prováděným průzkumem radnice, který není v současné době ještě zcela ukončen. V dřívější době se radnicí zabýval především Karel Kibic², který ve své poslední stati již reagoval na některé výsledky průzkumu, zvláště v souvislosti s otázkou stáří věže.³ Celkové shrnutí a zhodnocení průzkumu, který je již v podstatě ukončen, se v současné době zpracovává.

Hlubkový stavebně historický průzkum novoměstské radnice⁴ se zpočátku soustředil přirozeně na ty části radnice, které byly projektem připravované rekonstrukce zasaženy. Bylo třeba ověřit původ a stáří některých křídel radnice, i některé další mimořádně významné momenty, na které upozorňovala již starší zaměření z doby před opravou radnice na počátku 20. století. Průzkum potvrdil, že tato oprava zasáhla v mnohém negativně do stavebního a uměleckého vývoje radnice, a to i tam, kde šlo zdánlivě o rekonstrukci renesančního stavu, tj. především na hlavní fasádě do Karlova náměstí.

Pozoruhodné výsledky přinesl průzkum již v mázhauzu jižního traktu. Proslulou síň sklenutou na dva střední sloupy objevil a publikoval již Karel Chytil v roce 1904.⁵ Plány radnice z doby před úpravami pro soud na počátku 19. století zachycují situaci a komunikační propojení klenutého sálu, které bylo pozdějšími přestavbami zcela zakryto. Především bylo jasně prokázáno, že zdivo mázhauzu je druhotně přistavěno ke kdysi patrně volnému průjezdu věže, a to tak, že přistavbou mázhauzu byl tento průjezd zrušen a nahrazen toliko menším pravoúhlým portálkem se skoseným ostěním. Na něm ovšem překvapuje jeho úroveň, která je asi 60 cm nad tehdejší podlahou mázhauzu. Patrně došlo současně s výstavbou mázhauzu i ke zvýšení úrovně podlahy v přízemí věže, jak by tomu odpovídaly nalezené druhotně vložené příčné základové zdi, které měly nejspíše zpevňující funkci statickou. Obvodová zeď mázhauzu je k věži přistavěna v mírně ostrém úhlu. Uzavřením průjezdu tak vznikl v letech 1411–1418 zcela nový prostor, nad nímž bylo rovněž gotické patro se sálem, jak přesvědčivě dokazují účty z uvedené stavby.⁶ Nechme stranou otázku, zda mistr Kříž, o němž se tu hovoří, je totožný se stavitelem, který pro krále Václava IV. stavěl jeho Nový hrad u Kunratic.⁷ Je však jisto, že slohově je tato orientace mázhauzu zcela jednoznačná, i když ne v tak pregnantně vyjádřené podobě jako Václavovy stavby na hradě.

Dalším výsledkem průzkumu v mázhauzu je ověření původního průjezdu do dvorního traktu jižního křídla i stop po schodišti, které stoupalo v severozápadním rohu prostupem v klenbě do patra radnice. Rovněž na tuto komunikaci navazuje pak renesanční špaleta v západní stěně, které odpovídá renesanční ostění portálu ze sousední místnosti s malovaným renesančním stropem z konce 16. století.⁸ Ve špaletě, již se portál otvíral do mázhauzu, byly nalezeny stopy původní malířské výzdoby.

Průzkum naznačil rovněž odpověď na otázku, zda roku 1411 až 1418 šlo o úplnou novostavbu, nebo zda zde byla nějaká starší zástavba. Na levé straně od ostění průjezdu věže

Štíty Novoměstské radnice

směrem do mázhauzu byly zjištěny stopy po osekání vystupujícího architektonického článku, patrně konzoly, která snad patřila starší radní budově zmiňované roku 1374⁹ a respektovala věžní průjezd.

V souvislosti s průzkumem vlastního mázhauzu a jeho gotické výstavby byl proveden průzkum i v přilehlém dvorním křídle, jež bylo ve své dnešní podobě považováno za novostavbu z počátku 19. století. Avšak již fakt, že průjezd z mázhauzu se do tohoto traktu otevírá svou interiérovou špaletou, naznačovalo, že zde starší křídlo bylo a že do něho v patře vedlo i zmíněné schodiště v rohu mázhauzu. Průzkum vnější obvodové zdi tohoto traktu ze dvora

radnice ukázal, že jde o křídlo gotické, patrně současné s mázhauszem. Bylo ukončeno nárožím z lícovaných kvádrů, nalezených při napojení novostavby západního křídla radnice a odpovídá délce jižního křídla před jeho renesančním protažením západním směrem. Toto nároží vymezuje budovu ze dvora rovněž jako jednopatrovou.

Gotický a s mázhauszem současný původ dvorního traktu potvrdil i nález narušeného širokého portálu, který osově odpovídá průjezdu z mázhauszu do dvorního traktu, je však o něco širší. I tento vjezd s prostým okoseným ostěním je zachycen v plánech před přestavbou radnice. Mimo něj byly v přízemním pásu zdiva nalezeny ještě zbytky kamenné gotické lícované fasády a pravá část portálu s gotickým cihlovým záklenkem. Tím je celý jižní trakt radnice ve své dnešní hloubce datován do počátku 15. století, zatímco jeho monumentální renesanční přestavba se dotkla již jen partií prvního patra.

Renesanční přestavba jižního křídla radnice, provedená v duchu Riedovy české renesance dvorského okruhu v době kolem roku 1530, změnila především patro s velkým sálem, které bylo na exteriéru obnoveno Kamilem Hilbertem v roce 1905. Nálezy původních renesančních oken na hlavní fasádě však ukázaly, do jaké míry se původní fasáda lišila od provedené rekonstrukce Hilbertovy. Ve shodě s Hilbertovým zjištěním¹⁰ šlo o kamennou, nikoliv omítanou fasádu, jejíž okna byla osazena asi o 30 cm výše, než je tomu dnes, a sama byla cca o 50 cm vyšší, takže celý pás oken končil zhruba o 80 cm výše. Tím se o patřičnou výšku zvedá i původní korunní římsa průčelí, zasahující hypoteticky zhruba do dnešních oken druhého patra.

S otázkou původní renesanční fasády souvisí i výška původního renesančního sálu, který je patrný na zaměření z roku 1904 a určuje výšku sálu 7,15 m. Průzkumem bylo potvrzeno, že toto zaměření odpovídá nalezeným zbytkům původních trámů i některých záklopů, pod nimiž hned začínají podstropní dekorativní renesanční malby, jež tuto výšku ještě fixují. Otázka, zda tento původní strop byl ve středu podepřen ústředními podporami, bude vyjasněna až po provedení dalších ucelených sond. Lze však již konstatovat, že jedna patka (základ) byla v místě hypotetické podpory nalezena. Problémem zatím zůstává, zda patří sálu renesančnímu, nebo ještě předhusitskému.

Vraťme se ještě na okamžik k původní výšce renesančního sálu. Promítnuta do dnešní stavby, zasahuje zhruba do poloviny výšky oken druhého patra. Je to způsobeno tím, že Hilbert, který sám původní fasádu objevil, ji nemohl zcela správně obnovit s ohledem na nutnost zachování vnitřního přepatrování, jemuž padla za oběť přední část původního stropu při vnější obvodové zdi.¹¹ Ale i tato neúplná obnova byla ve své době úspěchem.

Asi současně s hlavní fasádou byla přestavěna i dvorní fasáda zrušením tří renesančních oken. Nalezené fragmenty odpovídající typu oken Ludvíkova traktu Pražského hradu umožňují jejich rekonstrukci. Z téže doby je i renesanční portál, který v jihovýchodním rohu nádvoří vedl do později odbouraného rohového rizalitu východního křídla.

Otázkou zůstává existence tří monumentálních štítů na této dvorní fasádě, jak je zakreslil ve svém pohledu na Prahu Jiljí Sadeler. Průzkumem nebyly objeveny nejmenší zbytky štítových útvarů a Sadelerova rytina je jediná, která je zde zachycuje, zatímco ostatní veduty Prahy zobrazují pouze plochu střechy s menšími vikýřovými útvary (Kozel – Petřle, 1562). Z přísně metodického hlediska musíme tedy konstatovat, že tyto štíty zde patrně nebyly;

Novoměstská radnice

Sadeler, který ze svého pohledu na Prahu viděl, jako většina ostatních vedut radnici z opačné strany, přenesl patrně tuto fasádu fiktivně na dvorní průčelí, přičemž tím ovšem zkrátil existující historickou skutečnost.

Významné výsledky přinesl i průzkum východního křídla do Vodičkovy ulice. Zde bylo zjištěno, že nejstarší část radničního domu je stavebně přímo spojena s tělesem věže společnou římsou, na budově radnice ovšem osekanou. Tato římsa, určující původní radnici jako patrovou, byla ukončena u lícovaného nároží, objeveného v zálomu budovy ve Vodičkově ulici. Za tímto nárožím pokračovala kdysi jen nízká zeď, která se teprve později stala základem pro další části radniční budovy. Ve fasádě gotické radnice byly v přízemním pásu nalezeny některé fragmenty oken, jež bude nutno ještě podrobně vyhodnotit.

V souvislosti s naznačenou chronologií stavebních částí východního křídla radniční budovy se nabízí otázka, odkud došlo v roce 1419 k památné defenestraci novoměstských konšelů. Vzhledem k tomu, že hlavní část dnešního východního křídla pochází z období rané, eventuálně vrcholné renesance 16. století, je pravděpodobné, že k této události došlo z tehdy nově zbudovaného gotického traktu jižního, tj. obráceného do Karlova náměstí, kde již tehdy byl velký radní sál v prvním patře, na rozdíl od skrovného a relativně méně významného křídla východního.

Průzkum další fasády za zálomem objevil zde tři relativně samostatné stavební organismy. Především je to střední úsek fasády s velkými sdruženými okny v podstatě již renesančními, v ostění však s přetínavými pruty, zatímco osekané podokenní i nadokenní římsy mají již profil renesanční. Za ostěním pak pokračuje mladší fasáda ze 16. století, rovněž kamenná lícovaná s raně renesančním sdruženým oknem, které odpovídá oknu v síni s žebrovou klenbou v prvním patře.¹² K nároží gotické radnice byla druhotně přistavěna budova z lomového kamene se střílnovým okénkem, přisazeným přímo k nároží gotické stavby. Původní okenní otvory v této části fasády zanikly při úpravách v 18. a 19. století, takže je nelze přesněji určit. Pro úplnost je nutno konstatovat, že arkýř, který zobrazuje Werner ještě v 18. století, se průzkumu objevit nepodařilo, jeho stopy zanikly patrně při úpravách koncem 18. nebo v 19. století.

Úsilí o zásadní obnovu a rekonstrukci Novoměstské radnice si klade za cíl její důstojnou rehabilitaci, jako reprezentačního sídla ONV v Praze 2, a to s ohledem na vynikající umělecko-historickou i architektonickou hodnotu, podtrženou právě výsledky stavebně historického průzkumu. Je ovšem nutno respektovat, mimo výsledky tohoto průzkumu i nutných potřeb současného provozu, i ne zcela ideální obnovu Hilbertovu, zvláště u hlavních průčelí do Karlova náměstí. Dnes, kdy je průzkum v podstatě ukončen a dopracovávají se již jen některé detaily projekčního řešení, můžeme konstatovat, že rekonstrukce přinese výrazné obohacení objektu jak v jeho celku, tak i v obnově a prezentaci jeho umělecko-historických hodnot.

Poznámky

- 1 Kibic, K.: Novoměstská radnice v Praze, její stavební vývoj a problémy rehabilitace, Staletá Praha II, 1966, s. 198 an.; Kibic, K.: Novoměstská radnice v Praze a její nejstarší jádro, Staletá Praha IX, 1979, s. 213 an.; Kašíčka, F.: Památková péče, ročník 1972.
- 2 Kibic, K.: Staletá Praha II, 1966, s. 213 an.
- 3 Kibic, K.: Staletá Praha IX, 1979, s. 223 an.
- 4 Průzkum provádělo Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody ve spolupráci se Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody (K. Kibic) od roku 1976.
- 5 Chytil, K.: Die zweischiffige gotische Halle des ehemaligen Neustädter Rathauses in Prag, Mitteilungen der Centralkommission 1904, s. 168 an. – Chytil zde rovněž první zapojil novoměstskou architekturu do kontextu celé české architektury své doby, zvláště do souvislosti se skupinou jihočeských dvoulodních kostelů kolem kostela sv. Jiljí v Třeboni. Je zajímavé, že ještě v roce 1893 jinak velmi pronikavý Josef Neuwirth (Geschichte der Bildenden Kunst in Böhmen vom Tode Wenzels III. bis zum den Hussitenkriegen, 1893, s. 565) ví sice o přestavbě novoměstské radnice v době těsně před husitskými válkami, stavbu samu však uvádí v její dispozici jako nedochovanou.
- 6 Chytil, K.: l. c., s. 170.
- 7 Kibic, K.: Staletá Praha II, 1966, s. 206.
- 8 Úroveň této místnosti je již výrazně vyšší než gotické podlahy (dlažby) mázhauzu.
- 9 Kibic, K.: Staletá Praha II, 1966, s. 202.
- 10 Kibic, K.: Staletá Praha II, 1966, s. 213.
- 11 řezy viz Kašíčka, F.: Památková péče, ročník 1972.
- 12 Klenba této síně o dvou travě je některými badateli (Kibic, K.: Staletá Praha II, 1966, s. 217) na základě srovnání s dílem B. Wohlmutha na Pražském hradě datována do doby po roce 1559, kdy po poškození bleskem byla součástí opravy věže i radnice. S tímto datováním, které je podloženo některými výraznými slohovými rysy klenby, je poněkud v rozporu použití přetínavých prutů v ostění oken síně, která jsou s patkami klenby ve vlastní síni pevně stavebně navázána. Použití protínavých motivů v této pozdní době, zvláště v okruhu B. Wohlmutha, se nám nejeví zcela přesvědčivé, když šlo navíc o stavbu velmi exponovanou.